

Lokalhistorien og arbejderbevægelsen

AF GERD CALLESEN

Udforskningen af arbejderbevægelsens historie er i de seneste år taget stærkt til – også i lokalhistorisk sammenhæng. Dr. phil. Gerd Callesen, Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv, peger her på en række af de problemer, der knytter sig til arbejdet med arbejderbevægelsens historie på lokalplanet.

I et foredrag om »lokalhistorie – rigshistorie« sagde Albert Olsen bl. a., at der »fra købstadshistorierne . . . er alt for lidt at hente til belysning af rigshistorien«. ¹ I en artikel med den samme overskrift diskuterer H. K. Kristensen ligeledes dette emne. Han går imod den opfattelse, at en lokalhistorie 'i udstrakt grad' skulle behandle rigshistorien. Efter hans opfattelse skal et »lokalhistorisk arbejde behandle en bestemt lokalitet, egn eller sogn – ikke hele Danmark. Netop ved at fordybe sig i det lokale kan man undertiden få det bedste overblik over det hele. Derfor skal den kun i nogen grad kædes sammen med den almindelige historie. . . . Lokalhistorikeren . . . skal passe sit eget persillebed og lade rigshistorikeren dyrke hele Danmarks ager«. ²

Artiklen er lidt uklar, så det kan være at H. K. Kristensen misfortolkes, men den opfattelse, han her citeres for, er ikke desto mindre udbredt i praksis. Ingen af de her citerede modstridende opfattelser: 1) at lokalhistorien skal være skrevet med henblik på det bidrag den kan levere til rigshistorien og 2) at lokalhistorikeren især skal skrive sin lokalhistorie, passe sit eget persillebed, svarer til kravet om et samspil mellem almen og lokalhistorie. Der er selvfølgelig en gensidig afhængighed mellem de to, hvor de største krav nok stilles til lokalhistorikeren. ³ Den ideelle lokalhistoriker må hele tiden have de overordnede sammenhæng parate i baghovedet såvel som analogier og paralleller, for at kunne bedømme og indordne sin undersøgelse. Først da vil lokalhistorikerens fremtrin – den særlig grundige og specielle viden, som kun han/hun kan have – blive frugtbar for både den almene og den lokale historiske udvikling. Først da kan rigshistorikeren bruge det lokalhistoriske arbejde, hvis vedkommende da har historisk forståelse. Den almene historie kan til nød se bort fra den særlige lokale historie, omend den lokale historie i virkeligheden skulle være grundlaget for den almene. Lokalhistorien kan imidlertid under ingen omstændigheder give afkald, se bort fra den

almene historie, hvis den da skal have nogen betydning udover anekdoternes.

Det gælder i endnu højere grad for arbejderbevægelsen.⁴ Det kan muligvis være morsomt at se under hvilke former arbejderbevægelsen optræder i Randers og at disse evt. er helt anderledes i Helsingør. Men hvis begge disse byers arbejderhistorie beskrives isoleret fra arbejderbevægelsen iøvrigt, er det i bedste fald et (mislykket) bidrag til lokalhistorien og ikke mere. Da arbejderbevægelsen er en politisk bevægelse – det gælder også for de faglige organisationer – med sit centrum i landets hovedstad, som samtidig er landets betydeligste industrielle centrum, og en væsentlig del af bevægelsens politiske og organisatoriske praksis og teori udvikledes der,⁵ vil en isoleret fremstilling formentlig altid være mislykket. Udover dette problem gør to andre sig gældende: arbejderklassen er en del af det samfund, der omgiver den og kan kun analyseres korrekt, hvis man inddrager dens og dens organisationers relationer til det øvrige samfund i undersøgelsen. Arbejderbevægelsen er derudover et led i en international bevægelse og også dette moment har i visse sammenhæng en meget stor betydning også på lokal basis, f. eks. havde de vandrende håndværkersvende ofte centrale funktioner ved oprettelsen af parti- og fagforeninger i forrige århundrede og formidlede direkte impulser fra den mere fremskredne arbejderbevægelse i udlandet.

Det andet problem gør sig mere umiddelbart gældende ved den lokalhistoriske undersøgelse: der mangler en god almen arbejderbevægelsens historie og det gælder også f. eks. de enkelte politiske og faglige landsdækkende organisationer.⁶ Denne grundlæggende mangel er en alvorlig svaghed for ethvert studie i arbejderbevægelsens historie: der mangler en referenceramme til hvilken man kan relatere sine (lokale) resultater.⁷ Det er således meget svært at indordne sine resultater i den almene arbejderbevægelsens historie og således komme frem til en relevant vurdering af arbejderklassens udvikling. Det kan man bl. a. se af to – iøvrigt udmærkede – lokalhistoriske afhandlinger, der meget konkret går ind på to strejkers udvikling i hhv. Århus og Esbjerg.⁸ Det er meget grundige afhandlinger, der skridt for skridt gennemgår den lokale udvikling – for Århus-undersøgelsen dog forsynet med en indledning om den almene udvikling – og dermed yder et vigtigt bidrag til forståelsen af den proces under hvilken arbejderbevægelsen konstituerer sig lokalt. Men disse undersøgelser kan kun svagt antyde den mere generelle betydning af afhandlingerne, fordi der mangler tilsvarende undersøgelser for andre byer og/eller den almene fremstilling, som disse analyser kunne relatere sig til hhv. korrigere. Men da nu denne almene ramme ikke eksisterer – og formentlig ikke vil eksistere i endnu nogle år – så skal man derfor ikke opgive de lokalhistoriske studier. Men man må være sig deres foreløbige

karakter bevidst, idet man formentlig heller ikke nu kan stille de rigtige spørgsmål til materialet.

Man kan selvfølgelig hente nogen inspiration i de allerede producerede afhandlinger⁹ og forsåvidt man kan »udenlandsk«, findes der også der en del centrale afhandlinger, der også metodisk bringer en del nyt. Det er naturligt, da man der allerede i længere tid har beskæftiget sig med arbejderbevægelsens historie og der derfor allerede foreligger en ret betydelig mængde af undersøgelser til forskel for her i landet, hvor man først i de senere år igen er begyndt at studere arbejderbevægelsens historie og først langsomt kommer til en forståelse af hvor og hvordan man skal sætte igang for at få resultater, der svarer til historiens kompleksitet. Der er selvfølgelig også her forskellige metodisk-teoretiske retninger, et forhold der endnu ikke er blevet frugtbar.¹⁰ Det er tildels formentlig også usikkerhed, der gør sig gældende, når forskningen indtil nu har koncentreret sig mere om arbejderbevægelsen i forrige århundrede og om de mindre – ofte oppositionelle – organisationer i arbejderbevægelsen end om Socialdemokratiet og de store faglige sammenslutninger, hhv. om emner der ligger lidt i udkanten af de store organisationers historie. Så længe det hovedsagelig er studenter, der arbejder med disse problemer og metodisk-teoretiske spørgsmål er så uklare som de nu engang er for tiden, er det lidt dristigt at gå i gang med store projekter. Det er mere betryggende og arbejdsøkonomisk, at studere de mindre organisationers udvikling og derved komme frem til mere sikre vurderinger og så kunne undersøge de centrale organisationers indsats.¹¹ Denne sidste mulighed begynder nu også at gøre sig gældende.

I den nuværende fase af forskningen i arbejderbevægelsens historie ville en forøget indsats på det lokalhistoriske område være af væsentlig betydning. Netop her ville det være muligt at komme videre på en del punkter. Ikke kun på det ydre område som f. eks. oprettelsesåret for organisationerne, repræsentationen i byrådet, medlemstal, avisens oprettelse og udvikling osv. – det er selvfølgelig vigtige ting, som angiver rammerne for organisationernes muligheder, og de skal helt klart undersøges, da disse ting jo er forudsætninger for politikken ivo. Det der især tænkes på, er arbejderklassens indre struktur, fordi der også her er en betydelig usikkerhed om fremgangsmåden og der næsten intet foreligger om disse forhold. Men formentlig er de af afgørende betydning for arbejderbevægelsens udvikling.

Vagn Dybdahl har for nogle år siden helt korrekt hævdet, at »det store – økonomisk betingede – skel i befolkningen gik mellem arbejdere på den ene side og alle andre på den anden side«. Han gør videre opmærksom på, at der dog i arbejderklassen var skel, som var klart erkendt. Det væsentligste skel var her det mellem faglærte og ufaglærte. Det var de faglærte, der var

dominerende i den organiserede arbejderbevægelse.¹² Denne observation er korrekt, men den må udbygges væsentligt. I Jens Engbergs anførte artikel om Socialdemokratiet i Århus er der gjort et forsøg på at nærme sig dette problem. Engberg har på grundlag af skatteansættelsen forsøgt at finde frem til arbejdertallet i byen i 1872 og 1882; i denne periode voksede byen fra ca. 15.000 til ca. 25.000 indbyggere og antallet af arbejdere voksede stort set i takt med denne stigning. Dermed er der givet en delforklaring på hvorfor Socialdemokratiet kunne genoprettes i byen. Men går vi ud fra Vagn Dybdahls konstatering af et skel i arbejderklassen, står den større opgave foran os. Nemlig den hvordan arbejderklassen opstår og virker, inklusive de differentieringer der findes. Niels Finn Christiansen har for nylig beskrevet denne proces således, at arbejderklassen udvikler sig til en enhed på grundlag af de basale modsætninger i samfundet – klassemodsatningerne – og at der igen p. g. a. kapitalismens udvikling opstår indre differentieringer.¹³ Denne proces gentager sig igen og igen. I den marxistiske teori hedder denne bevægelse udviklingen fra »klasse i sig selv« til »klasse for sig selv« – nemlig at arbejderklassen, som oprindelig er en stor ansamling af individer, får en bevidsthed om sin egen stilling som klasse i samfundet og at denne stilling kun kan ændres generelt ved fælles optræden og handling. Differentieringerne ophæver ikke den grundlæggende erfaring, men kan i perioder modificere den. Denne bevidsthedsændring er naturligvis ikke resultat af f. eks. »skoling«, men resultat af arbejdernes erfaring i deres kampe – f. eks. strejker osv. I det kommunistiske manifest er denne proces beskrevet, men der findes også forskellige afhandlinger, der på forskellig måde unddser dette problem. På en meget instruktiv måde har Michael Vester gjort dette for hele den engelske arbejderklassens vedkommende i perioden 1792–1848.¹⁴

Mere relevant i denne sammenhæng er vel nok en undersøgelse, der desværre kun foreligger på tysk, om arbejderne i byen Leipzig.¹⁵ Dette studie er såvel teoretisk som empirisk egnet til at virke som vejledning for en tilsvarende undersøgelse af arbejderklassens konstitueringsproces i en dansk by. En anden østtysk historiker har i denne sammenhæng formuleret nogle punkter, der bør overvejes ved en sådan undersøgelse:

»1. Klasser må ikke undersøges statisk, men set udfra de processer, som deres begyndelse, deres omfordeling, deres indre ændringer, deres ydre kamppositioner og forhold til omverdenen udgør, indenfor deres nutids- og fremtidsinteressers udvikling.

2. Erkendelsen af klassens indre struktur og bevægelse øger vor viden om den samfundsmæssige bevidsthed og ideologiens mangfoldighed og forandringer.

3. Med henblik på industriproletariatet må vi søge at finde svar på spørgs-

målene: fra hvilke klasser og lag kom proletariatet, hvordan sammensattes de enkelte erhvervsgrupper i de forskellige industrigrene efter deres sociale oprindelse, hvilken indflydelse havde, har og får den tekniske udvikling på arbejderklassens struktur, i hvilke lag af arbejderklassen fandt den revolutionære klassebevidsthed lettest indpas i bestemte udviklingsfaser . . .«. ¹⁶

Forsøger man at anvende disse punkter – især det tredje – på en dansk by, er det formentlig en god ide, at undersøge hvilke industrivirksomheder, der fandtes i byen i bestemte perioder, ¹⁷ at undersøge hvor mange arbejdere der beskæftigedes i disse fabrikker (hvor mange af dem var børn, kvinder, ufaglærte og faglærte mænd), at undersøge hvilke brancher der var dominerende blandt byens virksomheder: var der måske fem (mindre) tobaksfabrikker, maskinfabrikker eller tekstilfabrikker? Hvor mange skomagere, skræddere osv. fandtes der i byen? Hvor mange svende beskæftigede de? Vi ved, at de her nævnte erhverv (tobaksarbejdere, metalarbejdere, skomagere og skræddere) spillede en fremtrædende rolle i forrige århundredes arbejderbevægelse, de var meget ofte foregangsmænd i det faglige og politiske arbejde. Var det også tilfældet i den by, der er under undersøgelse? Eller var der andre fag? Hvordan var specielt forholdet mellem faglært og ufaglært arbejdskraft? Hvornår organiserede arbejdsmændene sig? Hvordan var deres løn i forhold til de faglærtes? ¹⁸ Var det første generations-arbejdere, der udgjorde flertallet i byens arbejderklasse eller dominerede håndværkersvendene? Disse spørgsmål kunne suppleres, men det er næppe nødvendigt her, hovedsagen er, at de formentlig bedst kan besvares ved lokale undersøgelser. I det mindste vil man kunne udarbejde retningslinjer for en større undersøgelse efter at et par lokale er gennemført. Her er der en væsentlig opgave for lokalhistorikeren, ikke kun med hensyn til det lokale samfunds historie men også med hensyn til rigshistorien.

Jeg har ovenfor anført, at arbejderbevægelsen var et led i en international bevægelse. Hvad angår den danske arbejderbevægelse ses dette lettest ved bevægelsens optræden i det sønderjyske spørgsmål. Til trods for at Nord-slesvig lå uden for landets grænser, påvirkede den danske arbejderbevægelse i perioden 1872–1877 den nordslesvigske i betydelig grad, og denne politik havde ligeledes virkninger tilbage på det danske partis politisk-teoretiske udvikling. Det danske parti udviklede i denne periode en meget konsekvent internationalistisk politik og bibeholdt denne praksis også efter at Sønderjylland var gledet mere i baggrunden for den aktuelle politik. Den nordslesvigske arbejderbevægelse blev i denne periode et bindeled mellem det danske og det tyske arbejderparti. Det blev den, til trods for at den ikke opnåede særligt betydningsfulde resultater ved de forskellige valg. Men man kan her ved få et indtryk af på hvilke måder arbejderbevægelsen optrådte ved 'fol-

keforsamlinger', i valgkampe, ved understøttelse af strejker, oprettelse af fagforeninger, læseforeninger og partiforeninger. Men også her er problemet, at der ikke foreligger undersøgelser af arbejderklassen, dens størrelse, oprindelse osv.¹⁹ Men det bliver dog i det mindste også her tydeligt at lokal- og almen historie hænger sammen, og det antyder en af de mange muligheder hvor undersøgelsen af lokale hhv. regionale udviklinger og strukturer kan føre videre. Og forsåvidt også er metodisk lidt anderledes, som den ikke indskrænker sig til de centrale institutioners og/eller betydelige lederes 'ideologiske' udvikling, men forsøger at give et bidrag til hvordan disses udvikling bliver præget af konkrete situationers krav og omvendt hvordan de konkrete situationer bliver præget af de centrale instansers politiske vurdering. Der er en selvfølgelig vekselvirkning i disse forhold.)

Dette problem ses ikke tilstrækkeligt reflekteret i en ny byhistorie. Til trods for gode socialhistoriske ansatser – arbejderbevægelsens udvikling indrages f. eks. i fremstillingen – er der ikke taget hensyn til denne synsvinkel. Det skal her illustreres med et eksempel.²⁰

Fra 1929/30 satsede DKP meget stærk på organiseringen af arbejdsløshedsbevægelsen. I København var Aksel Larsen den ledende i dette arbejde. Især i forbindelse med dette arbejde lykkedes det DKP at få valgt to folketingsmedlemmer i 1932. Udover denne virksomhed i arbejdsløshedsbevægelsen havde DKP i forbindelse med andre oppositionelle arbejdere forsøgt at organisere oppositionen indenfor fagbevægelsen i »Revolutionær Fagopposition« (RFO).²¹ RFO eksisterede omtrent i årene 1931–1934. Det var klart, at det socialdemokratiske flertal i fagbevægelsen i samarbejde med Socialdemokratiet organiserede en modbevægelse mod RFO for at hindre den i at få varig indflydelse. Således udkom f. eks. i 1933 Hans Hansens (Hedtofts) pjece »Kommunisterne splitter«. Alt i alt er denne sag et ret dunkelt kapitel i arbejderbevægelsens historie, vi ved forholdsvis lidt om den.

I denne byhistorie står der nu, at kommunisterne var meget aktive i arbejdsløshedsbevægelsen i Åbenrå (s. 154, 175), og at de i fællesorganisationen vandt gehør for deres kritiske holdning overfor den socialdemokratiske byrådsgruppe, og det førte åbenbart til, at de fik en stærk indflydelse i fællesorganisationen (s. 199). Men i byhistorien nævnes det ikke, at kommunisternes position i arbejdsløshedsbevægelsen var stærk også andre steder end i Åbenrå. Der står ikke noget om DKP's faglige politik i disse år eller om RFO, og der nævnes ikke et ord om at Socialdemokratiet i hele landet indledte en offensiv mod DKP. DKP's nedgang i byen – efter 1935 fandtes der ikke mere kommunistisk aktivitet i byen (s. 200) – forklares udelukkende ud fra lokale forhold og denne i og for sig interessante udvikling får dermed en forkert forklaring og forbliver på overfladen.²² Den forklares

nemlig udelukkende med, at den tyske (nazistiske) avis forstod at splitte arbejderbevægelsen, idet den påstod at socialdemokraterne og fagbevægelsen var gået på kommunisternes limpind i forbindelse med strejkerne og demonstrationerne mod losningen af det tyske skib »Maja« i august 1933. Fra denne tid kunne man konstatere en højredrejning i Socialdemokratiets politik, skriver forfatteren. Nu har denne affære muligvis været den lokale udløser (der har åbenbart også være andre), men det afgørende er, at Socialdemokratiets almene politik overfor DKP og DKP's faglige politik (RFO) slet ikke nævnes og dermed bliver byhistorien uinteressant i denne sammenhæng fordi den mangler ethvert perspektiv udover det lokale. Derudover bliver også forklaringen af årsagssammenhængen på det lokale forkert, fordi den kun bliver forklaret lokalt.

Men det er jo netop på det lokale område, at de centrale beslutninger skal gennemføres. Det er her beslutningerne fra parti- og fagkongresser skal føres ud i livet, virkeliggøres. Det er her medlemmerne lever og arbejder, det er her man kan se virkningerne af den ideologiske hhv. teoretiske udvikling, af oplysnings- og kulturarbejdet, det er her man kan iagttage, hvordan det lykkes at samle arbejderklassen, mere end det kan ses på topplan. Det er for så vidt også en anden metode der skal til. Det er derfor lokalhistorie er vigtig, hvis den bedrives rigtig (det gælder selvfølgelig for al historieskrivning), nemlig hvis den holder sig de overordnede synspunkter for øje. På den måde formår den at være bidragyder til forståelsen af såvel den almene ændring/udvikling i samfundet, som af den regionale/lokale særudvikling.²³ Hvis ikke det sker vil den i bedste fald være betydningsløs.

Der kunne anføres andre aspekter også hvad angår kildemateriale, der har speciel relevans. I mange lokalhistoriske foreninger og arkiver har man fået især ældre mennesker til at nedskrive deres erindringer eller til at indtale dem på bånd – det er nu forsøgt at registrere dette materiale (se Flemming Mikkelsens artikel s. 535 ff.). Men også de bedste erindringer må kontrolleres og sammenholdes med andet materiale – arbejderpressen vil som regel indeholde en mængde oplysninger. Problemet er som regel ikke for lidt materiale, men at finde frem til det relevante. Det gælder, selvom der er forsvundet meget og selvom arbejderbevægelsens folk i al almindelighed ikke hører til dem, der har efterladt sig personlige arkiver eller erindringer i modsætning til de borgerlige partiers aktivister.²⁴

Noter

- 1 Albert *Olsen*: Lokalhistorie – Rigshistorie, i: Lokalhistorie – Rigshistorie og andre artikler fra fortid og nutid, 1967, s. 1–8, her s. 2. Artiklen var oprindeligt trykt i Fortid og Nutid bd. 15, 1943–1944.
- 2 H. K. *Kristensen*: Lokalhistorien og rigshistorien, i: Lokalhistorisk Journal 1975–4, s. 16–17.
- 3 Det beskriver *Kristensen* i sin artikel ganske udmærket, som han også giver et par eksempler på, hvor rigshistorien har profiteret af lokalhistorikernes arbejde.
- 4 Ved arbejderbevægelse forstås her udelukkende den bevægelse i arbejderklassen, der har socialismen som mål. De konservative arbejderforeninger omkring 1880 og den kristelige fagbevægelse fra omkring århundredskiftet, som ikke har dette emancipatoriske mål, er i denne sammenhæng irrelevante. De håndværkerdannelsesforeninger og socialfilantropiske arbejderforeninger, der opstod omkring midten af forrige århundrede, er til en vis grad forløbere for den moderne arbejderbevægelse og skal i givet fald også undersøges som sådanne.
- 5 Smlg. dog *Jens Engberg*: Socialdemokratiet i Århus 1882–83. Begyndelse, rekrutteringsgrundlag, program og avis, i: Årbog for arbejderbevægelsens historie 4 (1974), s. 5–53 om en åbenbart selvstændig udvikling i Århus i disse år.
- 6 Undtagelser er Socialistisk Folkeparti og Danmarks Socialistiske Parti, smlg. *Ursula Schmiederer*: S.F. og den »tredie vej« til socialismen, Kongerslev 1974 og *Ole Stender-Petersen*: Danmarks Socialistiske Parti – et forsøg, i: Årbog for arbejderbevægelsens historie 4 (1974), s. 129–146.
- 7 Smlg. hertil min artikel »Om nogle problemer vedrørende arbejderbevægelsens historiskrivning«, i: Den jyske historiker. Historieteoretisk tidsskrift, 6. årg. 1973–74 nr. 1, s. 31–47.
- 8 *Dorrit Andersen*: Århus under storlockouten. Arbejder og arbejdsgiver 1899, Århus 1970 og *Erik Christensen*: Havnearbejderstrejken i Esbjerg i 1893. Træk af arbejdsmændenes fagforenings første år i Esbjerg, København 1975.
- 9 Foruden de i noterne 5 og 8 nævnte f. eks. *Niels Ole Højstrup Jensen*: Arbejderbevægelsen i Helsingør 1871–1878 – set på baggrund af den økonomiske og sociale udvikling efter Sundtoldens ophævelse 1857, utrykt speciale København 1975 (som er et udmærket eksempel på hvordan lokalhistorie, almen historie, økonomisk historie og arbejderbevægelsens historie kan samarbejdes, så der kommer noget nyt ud af det), *Gerd Callesen*: En verden at vinde. Arbejderbevægelsens start i Sønderjylland 1872–78, Skærbæk 1974. Af to andre utrykte specialer, som ikke er lokalhistoriske i deres anlæg, men som inddrager lokal- hhv. regionalhistoriske begivenheder i analysen, fremgår det frugtbare i en sådan ansats. Det drejer sig om *Jonna Duch Christensen*: Fra radikalisme til socialisme. Den danske arbejderbevægelses udvikling fra ca. 1865–1876 med særligt henblik på forholdet til Venstre-grupperne, København 1975, der her især inddrager de jyske socialdemokratiske foreningers politiske linje i diskussionen af Socialdemokratiets forhold til Venstre, og *Søren Federspiel*: Den danske arbejderbevægelse og internationalismen 1871–1878, København 1974, der bl. a. undersøger partiets politik i Slesvigspørgsmålet og derudfra kommer til nogle interessante konklusioner; smlg. endvidere *Federspiels* artikel i »Årbog for arbejderbevægelsens historie 4 (1974) s. 147–163 »Socialdemokratiet og de tyske partistridigheder« og sammes »Die Sozialdemokratie und die nordschles-

- wigsche Frage 1872«, i: Die Heimat 1975–2, s. 40–48. I »Sønderjyske årbøger« har H. E. Sørensen offentliggjort en biografi om »Anna Mosegaard. En arbejderdigter fra Haderslev« (årg. 1975 s. 120–138) og i samme årg. har Dorrit Andersen fået trykt en korrespondance, der behandler »Socialdemokratiet mellem dansk og tysk« (s. 139–156). Dorrit Andersen har ligeledes skrevet en artikel om »Rådsbevægelsen i Nordslesvig 1918–20« (i Sønderjyske Årbøger 1972 s. 147–185) og om »Ørsted Arbejderforening. Et bidrag til de første brugsforeningers historie« (i: Erhvervs-historisk årbog 1970). – De utrykte specialer kan lånes hos Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv i København via det lokale bibliotek. Specielt bør der henvises til en udgivelse fra Dansk Typograf-Forbunds Ålborg-afdeling i anledning af dens 100 års jubilæum, nemlig *Willy Markvad: Mellem to ugeblade. Den nordjyske arbejderpresse 1887–1972*, Ålborg 1974. Det er en velskrevet, godt illustreret lille bog, der virkelig giver en god oversigt over den nordjyske arbejderpresses historie inklusive redaktørernes navne og funktion, oplagstal, aflæggerblade osv. Det ville være ønskeligt, at en sådan bog fandtes for hvert eneste af arbejderbladene. Det er også bemærkelsesværdigt, at typograferne valgte at udgive et sådant væsentligt bidrag istedet for et mere eller mindre dårligt festskrift. Endvidere vil der i løbet af 1976 udkomme et kildehefte udg. af AOF Ålborg ved Willy Markvad med data, oversigter, henvisninger osv., f. eks. på hvilke datoer tobaksarbejderne er omtalt i (arbejder)pressen. Det er et påskønnelsesværdigt initiativ.
- 10 I det halvårligt udkommende »Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie« offentliggøres en løbende fortegnelse af specialer og andre utrykte af-handlinger om arbejderbevægelsens historie. I samme tidsskrift nr. 1, 3 og 5 findes referater af de seminarer Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie har arrangeret om forskellige problemer ved studiet af arbejderbevægelsens historie og endvidere oversigter over kildemateriale om arbejderbevægelsens historie i Esbjerg (nr. 3) og Randers (nr. 6).
 - 11 Vagn Dybdahls krav om, at »det er på tide, at det egentlige partis historie bliver taget op til moderne fagmæssig behandling – siden kan vi tage fat på fløjkrusninger«, svarer næppe rigtigt til de muligheder, der er på nuværende tidspunkt. Desuden svarer det ikke til hvad der er publiceret f. eks. i Årbog for arbejderbevægelsens historie. Endvidere giver også de mindre organisationers historie et indblik i de større. *Vagn Dybdahl: Socialdemokratisk ideologihistorie*, i: Ny Politik 1975–12, s. 28–31, her s. 31.
 - 12 *Vagn Dybdahl: Socialhistorie i købstæderne*, i: Fortid og Nutid, bind XXIV, 1971 – 6, s. 643–58, her s. 647.
 - 13 *Niels Finn Christiansen: Fra kapitalismens gennembrud til 1. verdenskrig. Socialismens historie 1*, København 1975.
 - 14 Bogen er planlagt til at udkomme på dansk hos forlaget GMT i tidsskriftet »Historievidenskabs« skriftrække formentlig engang i vinteren 1976/77, Michael Vester: Studier over proletariatets lære- og organisationserfaringer.
 - 15 *Hartmut Zwahr: Zur Konstituierung des Proletariats als Klasse. Strukturuntersuchung über das Leipziger Proletariat während der industriellen Revolution*, i: *Horst Bartel/Ernst Engelberg (Red.): Die grosspreussisch-militaristische Reichsgründung 1871 – Voraussetzungen und Folgen. Bd. I*, Berlin (DDR) 1971, s. 501–551. Zwahr har undersøgt problemet mere udførligt i en endnu utrykt afhandling.
 - 16 *Ernst Engelberg: Über Gegenstand und Ziel der marxistisch-leninistischen Ge-*

- schichtswissenschaft, i: Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1968-9, her citeret efter Marxismus-Digest nr. 6(1971) s. 15 f.
- 17 *Vagn Dybdahl* har her ydet et stort og værdifuldt forarbejde med kommenterede oversigter/anmeldelser af i denne sammenhæng relevant litteratur inklusive hjælpe-midlerne. Den sidste er mig bekendt trykt i Fortid og Nutid, bind XXII, 1965-7 s. 472-530, »Nyere handels- og industrihistorisk litteratur«.
 - 18 Smlg. hertil f. eks. Erik Christensen anførte arbejde.
 - 19 Jeg har forsøgt at lave en kort, letlæselig fremstilling af denne periodes arbejder-bevægelse i Nordslesvig og dens problemer i den ovenfor (note 9) anførte pjece »en verden at vinde«. Intentionen var at give en omfattende, dvs. historisk, for-klaring på bevægelsens udvikling.
 - 20 Åbenrå Bys Historie. Redigeret af Johan Hvidtfeldt og Peter Kr. Iversen. III 1864-1945, 1974. Jeg har skrevet en længere kritik af denne bog i »Schriften der Heimatkundlichen Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig« hefte 31-32 (1975), s. 139-152. Jeg har der især kritiseret den manglende forbindelse mellem almen og lokalhistorie og derudover en jævn strøm af faktuelle fejl i forbindelse med især det tyske mindretal. I nr. 33 af »Schriften . . .« har en af forfatterne - Gottlieb Japsen - skrevet et slags svar.
 - 21 Om denne bevægelse vil der i løbet af 1976 udkomme nogle artikler, dels i Arbog for arbejderbevægelsens historie bind 6 og i tidsskriftet »Historievidenskab«.
 - 22 I sit svar mener Japsen, at jeg bebrejder ham, at det skulle være sket af ond vilje, at han ikke har kunnet forbinde rigshistorien med den lokale. Det har selvfølgelig ikke været min hensigt. Problemet er, at Japsen åbenbart ikke kan forstå det gen-sidige forhold mellem almen og lokalhistorie.
 - 23 Smlg. hertil et særnummer af tidsskriftet »Beiträge zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung«, 7. årg. 1965 om den lokale arbejderbevægelses historie.
 - 24 Smlg. i denne sammenhæng f. eks. *Poul Christensen*: Af en illegals erindringer, København 1976.